

Kragelundovnen

Af Anne Birgitte Jessen

1. Udgravningssituationen

I en årrække fremkom der brændte lerklumper, keramikfragmenter samt trækul under havearbejde på Kragelundsvej 25, Kragelund Sogn, Hids Herred, Århus Amt (gl. Viborg Amt) (fig. 1). I februar 1984 foretog Silkeborg Museum en prøveudgravning på stedet. Da undersøgelsen sandsynliggjorde, at der lå en middelalderlig keramikovn på stedet, foretoges en egentlig udgravning. Hovedundersøgelsen af keramikovnen i Kragelund blev foretaget i september og oktober 1984. Cand.mag. Helle Reinholdt stod for den daglige ledelse af udgravningen.

Et 21 m² felt blev udgravet. Efter fjernelse af overjorden fremstod resterne af en keramikovn samt en tilhørende affaldsgrube. Ovn og grube blev udgravet med ske og jorden blev harpet. Fladen blev tegnet efter at være gravet til undergrund (fig. 2). Fire profiler blev tegnet alle i 1:10. Profil I er et snit gennem ovn og fyrgrav (fig. 2), og profil IV (fig. 2) er et snit i ovnkammeret, der viser dets konstruktion med platform. Ovn og grube blev fundet uden for anden arkæologisk sammenhæng. Værkstedsbygninger, tørrepladser eller lignende blev ikke påvist.¹

Størstedelen af den opsamlede keramik blev fundet i den tilhørende affaldsgrube (U på fig. 2). I selve ovnen lå ganske fragmenteret keramik, der havde været udsat for direkte flammer. Mange fragmenter i ovnen var på grund af glasur brændt sammen til

klumper. Keramikken fra gruben var hovedsageligt for blødt brændt, dog fandtes enkelte gennemsintrede og derved udsmltede keramikskår. Velbrændte fragmenter forekom også i affaldet. Keramikken repræsenterer sandsynligvis flere brændinger i ovnen, da der både forekom velbrændte, gennemsintrede og for blødt brændte fragmenter i gruben.²

Området omkring udgravningsfeltet blev grundigt rekognosceret for keramikfragmenter og brændt ler for at undersøge, hvorvidt der lå flere ovne på stedet. Keramikforekomster blev kun konstateret i det udgravede område, hvorfor udgraveren konkluderede, at der kun har ligget én keramikovn.³ Under udgravningen var man opmærksom på, om der havde været ombygninger eller reparationer af ovnen. Da dette ikke kunne konstateres, konkluderedes, at der kun har eksisteret en enkelt ovnfase.

2. Ovnanlægget

Den fundne ovn var meget dårligt bevaret. Kun de nederste dele kunne erkendes. Dette betyder, at ovnen grundplan kun er delvis kendt på grund af dens konstruktion med en stigning af bundniveauet i ovnkammeret.⁴ Den bagerste del af ovnkammeret var næsten ikke nedgravet og derfor forsvundet. Ovnene tegnede sig, efter afgravning af overjorden, som en mørk hesteskoformet aftegning i det lyse undergrundssand.

Fig. 1. Fundstedet angivet på nutidigt kort i 1:25.000.

Ovnanlægget, med en bevaret længde omkring 2,3 m og en maksimalbredde på ca. 2,0 m, bestod af et fyrkammer, et ovnkammer og foran fyrkammeret en fyrgrav (fig. 2).

Fyrkammerets forreste del var gravet ca. 30 cm ned i undergrunden. Fyrkammerets bund var foret med sandmagret ler. Lerforingen var omkring 10 cm tyk, og kraftige fingerindtryk kunne iagttages i overfladen. Lerforingen fortsatte i ovnkammeret.

Den forreste del af fyrkammeret var omkring 80 cm bred. Kammeret blev ca. én meter bredere mod ovnkammeret. Længden på fyrkammeret var

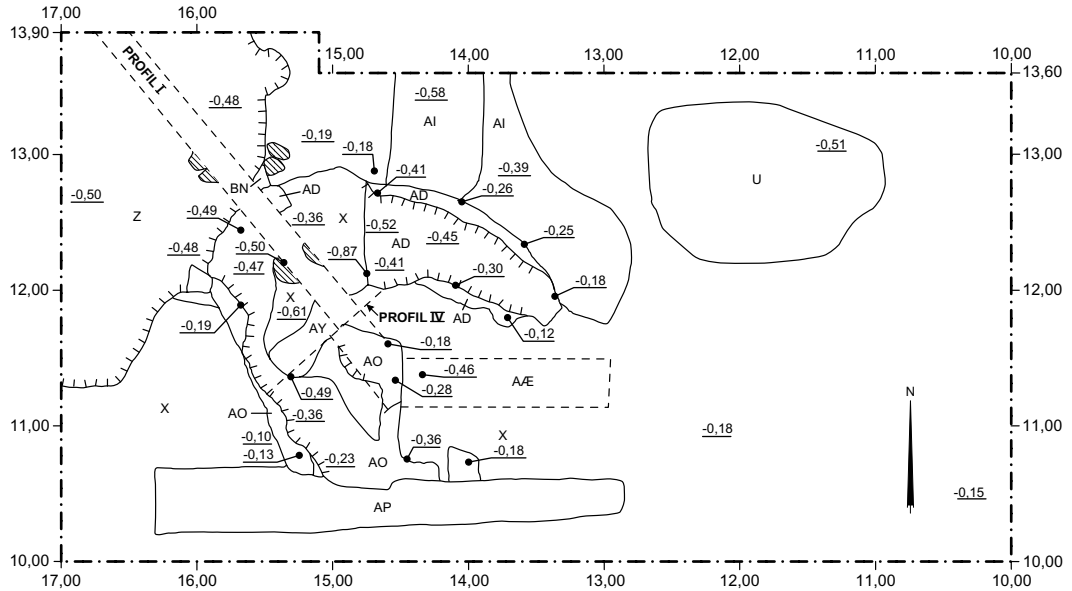
omkring 1,0 m. 35 cm fra indfyringsåbningen faldt niveauet i fyrkammeret. Det var herefter gravet ca. 55 cm ned. Denne dybde fastholdtes i resten af fyrkammeret.

Ovnkammeret var adskilt fra fyrkammeret ved en tungeformet platform, som ikke var bevaret i fuld højde. Platformen bestod af undergrundssand, der var foret med ler på de næsten lodrette sider. Den var bevaret i 45 cm's højde. Oversiden har sandsynligvis været plan og lerforet.⁵ Platformens længde og dens form bagtil er usikker, da denne del af ovnen ikke var bevaret. Fortil var platformen ca. 80 cm bred. En længde på platformen og dermed på ovnkammeret omkring 1,5 m eller længere er sandsynlig. Som en lavere liggende kanal på hver side af platformen steg bundniveauet i ovnkammerets sider jævnt mod ovnens bagende. Modsat fyrkammeret var bunden af ovnkammerets kanaler altså stigende. På grund af ovnens stigende konstruktion var den bagerste del af ovnen var ikke bevaret. Det kunne derfor ikke afgøres, om de nedgravede skrå kanaler nåede samme niveau som platformen, om platformen udfyldte hele ovnkammerets bagvæg, eller om kanalerne stødte sammen bagerst i ovnen.

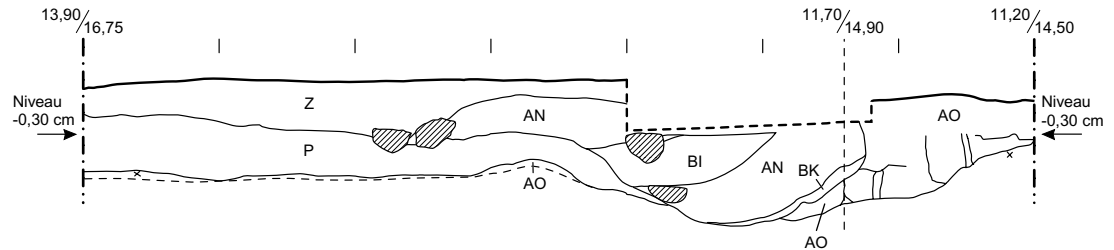
I bunden af ovnkammeret fandtes udsmedede keramikfragmenter. Ofte var flere fragmenter brændt sammen. På glaserede skår var glasuren grålig, mat og opboblet. Skårene havde tydeligvis været udsat for direkte ild.

Fyrgraven var ligesom fyrkammeret gravet 30 cm ned i undergrunden. Den var en stor trugformet nedgravning med en bredde på 2,5 - 3,0 m. Længden er ukendt, da den strakte sig ud over udgravningsfeltet. Fyrgraven var ikke lerforet, hvorfor siderne var skredet sammen. I fyrgraven, tæt ved indfyringsåbningen, fandtes flere store ildskørnede sten

Plan

Profil I

Profil IV

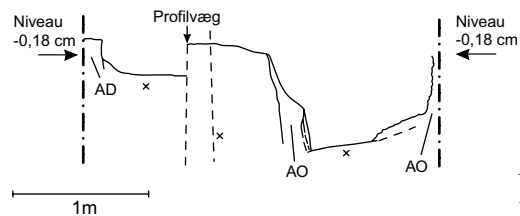

Fig. 2. Øverst: Plantegning af ovnen efter nedgravning til undergrund.
 Midt: Profil I snit gennem ovn og fyrrgrav.
 Nederst: Profil IV snit gennem platform. Opmåling: Helle Reinholdt.
 Rentegning: Sven Kaae.

samt en del gult, ubrændt ler. Dette tolkes som materialer anvendt til lukning af ovnen.

3. Ovnkappen

Lerforingen af ovnbunden gik direkte over i ovnens vægge og videre over i ovnkappen. Denne var kun bevaret som fragmenterede brændte lerklumper. De størst bevarede kappefragmenter måler ca. 10 cm på den længste led og vejer omkring 200 gram. Lerklumperne er uregelmæssige.

Til opførelse af ovnen er anvendt umagret lokalt moræneler, hvor de groveste sten og grus er fjernet inden anvendelsen.

Kappefragmenternes farvenuancer går fra mørkegrå til helt teglrød. Overfladen af klumperne dækkes ofte af et ca. 1 mm tyndt lerlag. Lagets farve varierer: På grå kappefragmenter er den mørk brungrå, og på teglrøde er den lysegrå. Enkelte glasurpletter forekommer på kappefragmenterne. De forekommer, fordi der er brændt glaseret keramik i ovnen. Glasurstink herfra har sat sig på kappens inderside.

I lerklumperne ses dybe aftryk efter kraftige tommelfingre, der er blevet presset ind i leret. Fingerindtrykkene og formen på fragmenterne antyder, at kappen har bestået af håndstore lerklumper, der er sammenæltet.

Der er ikke påvist spor efter et vidjeskelet i ovnkappen. De bevarede kappefragmenter har ikke aftryk, der kan tolkes som spor efter grene. Heller ikke under udgravningen påvistes rester fra vidjeskelet eller nedgravninger af et sådant, hvorfor det konkluderes, at kappen alene har bestået af ler (fig. 3).

4. Sammenfatning

Trods Kragelund ovnens ringe bevaringsgrad og i særdeleshed dens ovnkammer er der ingen tvivl om,

hvilken ovntype den skal henføres til. Kragelundovnen hører til de liggende dobbeltkamrede ovne med platformsstruktur i ovnkammeret til placering af keramikken. Platformen beskytter lertøjet mod direkte flammer. Mange oplysninger om ovnens konstruktion som platformens udformning og adgangsmuligheder til ovnkammeret er gået tabt på grund af den dårlige bevaring. For at få et mere nuanceret billede af ovnen fra Kragelund er det nødvendigt at se på udenlandske ovne af samme type, da Kragelundovnen indtil videre er den eneste af sin type fundet i det middelalderlige Danmark.

5. Parallelmateriale

Den dobbeltkamrede keramikovn med platformsstruktur i ovnkammeret kendes fra den vestlige del af det europæiske fastland.⁶ Ovntypen er udbredt både i et stort geografisk område og inden for en lang tidsperiode. Dette medfører forskelle mellem de enkelte ovne, som gør det umuligt at danne et præcist billede af Kragelundovnen. Alle ovnene har en form for platform i ovnkammeret, men den enkelte platforms udformning kan være ganske varierende.

Platformens størrelse og udseende er ukendt i Kragelund. Den nordlige trækkanal blev smallere længere tilbage i ovnkammeret. Dette træk kendes fra andre, bedre bevarede keramikovne, hvor platformen nåede til bagvæggen. Ved ovne, hvor trækkanalen lå som en ring omkring platformen, og dermed afskar platformen fra bagvæggen, er der ikke iagttaget en indsnævring.⁷ Trækkanalens indsnævring antyder således, at platformen har udgjort hele ovnkammerets længde, og at den dermed har stødt op mod ovnens bagvæg.

Da platformen ikke var bevaret i fuld højde er det uvist, om den yderste del af platformen ud mod

fyrkammeret har understøttet ovnvæggen. Sådanne understøtninger kendes både som søjler og som bærende ovnvægge.⁸ En understøtning af ovnkappen fra platformen er dog ikke nødvendigvis for ovnkappens stabilitet, hvilket kan ses ud fra ovnfund i Belgien.⁹ Ovnkammerets størrelse synes ikke at være afgørende for, hvorvidt ovnkappen er understøttet fra platformen.¹⁰ Om ovnen i Kragelund skal rekonstrueres med eller uden understøtning af ovnkappen fra platformen kan ikke afgøres ud fra parallelmaterialet, men begge muligheder er tænkelige.

For at udfylde sin funktion har ovnen i Kragelund skullet kunne stables med keramik, hvilket har krævet en adgang til ovnkammeret. Da hele ovnens bagvæg var forsvundet, er det uvist, om stablingen er foregået gennem en åbning her. En sådan placering vil give direkte adgang til platformen. En anden mulighed er, at man klarede fyldningen af ovnen gennem indfyringsåbningen.

Indsætningsåbninger direkte til ovnkammeret kendes fra flere udenlandske ovnparaller.¹¹ Ovnslæg uden tegn på en direkte adgang til ovnkammeret kan have været stablet gennem indfyringsåbningen. I Langerwehe-Jüngersdorf har man dog udgravet resterne af en velbevaret keramikovn, hvor der ikke var spor efter en indsætningsåbning til trods for, at indfyringsåbningen var så lav, at lertøj umuligt har kunnet stables herigennem. Det er et diffust billede, der fremkommer i parallelmaterialet med hensyn til direkte adgang til ovnkammeret og dermed til platformen, hvor lertøjet skulle stables. Ovnens konstruktionsprincip med det stigende bundniveau i ovnkammeret betyder, at netop de bagerste dele af ovnkammeret kun er ringe nedgravet. Dermed er en eventuel indsætningsåbning særligt udsat for øde-

Fig. 3. Ovnkappesfragmenter. Markant er dybe fingeraftryk og tydelige spor efter partiel afglatning. Stykket i midten er 9,3 cm bredt. Foto: Preben Delholm.

læggelse. Om Kragelund ovnen har haft en åbning i ovnkammeret forbliver uvist. Direkte adgang til ovnkammeret har dog lettet både indsætning og udtagningen af lertøjet. Desuden har brændingsprocessen krævet et aftræk for at opnå de ønskede ovntemperaturer. Et sådan aftræk kan med lethed kombineres med indsætningsåbningen, da man kan nøjes med at lukke en del af åbningen under brændingen.

Ovnkappens form og konstruktion samt placering af aftræksåbninger kan heller ikke belyses ud fra ovnparaller, da kapperne er ovnens mest udsatte del og derfor nærmest aldrig bevaret. Da kun de færreste udgravninger af keramikovne frembringer resultater med hensyn til de øvre dele af ovnkappen, har man både herhjemme og i udlandet forsøgt sig

med rekonstruktion af ovne.¹² Brændinger i rekonstruerede ovne giver blandt andet mulighed for at afprøve teorier om aftræk.

6. Datering

Ovnen i Kragelund blev fundet uden for daterende sammenhæng. En C-14-analyse blev foretaget og daterer ovnen bredt i 1300-tallet. C-14-dateringen stemmer overens med dateringen af det keramiske materiale fundet i sammenhæng med ovnen. Se separat artikel herom i det dette værk.

Noter

1. En arkæologisk påvisning af sådanne bygninger er vanskelig, da de ofte var af meget let karakter og ikke nødvendigvis placeret i umiddelbar nærhed af keramikovnen. Moorhouse 1981 s. 96, 101 og 105.
2. Store temperatur og atmosfæriske forskelle kan forekomme under en brænding. Så det kan ikke udelukkes, at kermikken kan stamme fra én brænding. De helt udbrændte fragmenter fundet i selve ovnen tyder dog på, at de har været udsat for kraftig varme flere gange, hvilket også peger på flere brændinger i ovnen.
3. Personlig oplysning af Helle Reinholdt, Skanderborg Museum.
4. Beskrivelsen af fyrkammer, ovnkammer og fyrgrav bygger på udgravningsberetningen SIM 1/84, Silkeborg Museum.
5. Dette kendes fra udenlandske eksempler af samme ovntype.
6. 12 udenlandske paralleller er gennemgået i Jessen 1998, hvor deres forskelle og ligheder bliver trukket frem og henført til Kragelund ovnen. De valgte ovnparalleller er kun eksempler og gør ikke krav på at være komplet.
7. Jessen 1998 s. 31-32.
8. En understøttende søjle, der udgår fra platformen, kendes fra

den franske Saint-Blaise de Bauzon og et eksempel på at platformen bærer selve ovnvæggen kendes fra ovne i Langerwehe-Jüngersdorf. Thiriot 1975, Jürgens 1988 og i sammenhæng med Kragelund Jessen 1998 s. 23-24, 27 og 32.

9. Borremans og Warginaire 1966, i sammenhæng med Kragelund ovnen Jessen 1998 s. 27-28 og 32-33.
10. Jessen 1998 s. 33.
11. Mayer 1980, Jürgens med flere 1993, Engel 1952, Thiriot 1975, i sammenhæng med Kragelund Jessen 1998 s. 22-23, 26-27 og 33-34.
12. I Neubrandenburg er der udgravet en yderst velbevaret ovn, hvor store dele af ovnkappen var bevaret in situ i profilen. Schmidt 1990.

Litteratur

- Borremans R. & R. Warginaire: *La ceramique d'Andenne. Recherches de 1956-1965*. Rotterdam 1966.
- Jessen, Anne Birgitte: *Kragelund-ovnen og dens keramik*. Hovedfagspeciale, Afdeling for Middelalderarkæologi, Aarhus Universitet 1998.
- Jürgens, Antonius, Hans Mommsen, Thomas Beier, Dieter Hartmann og Anno Hein: Untersuchungen zum Hochmittelalterlichen Töpferbezirk von Langerwehe-Jüngersdorf. *Nearchos* 1, 1993 s. 79-98.
- Lüdtke, Hartwig: Fund der zweier Töpferöfen innerhalb der mehrphasigen Siedlung von Hitzacker/Elbe, Kreis Lüchow-Dannenberg. *Hannoversches Wendland* 8, 1980/81 s. 85-100.
- Mayer, Diethart: Archäologische Untersuchungen an einer Töpferei des 13. Jahrhunderts in Siedlungsbereichen am Koberg zu Lübeck. *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte Band 3*, 1980 s. 59-81.
- Renaud, J. G. N.: De pottenbakkersoven te Brunssum. Limburg. *B.R.O.B.* 1955/ 6 s. 106-125.
- Thiriot, Jaques: Les fours de potiers médiévaux de Bolléne (Vaucluse). *Archéologie Médiévale tome V*, 1975 s. 287-305.